

Ja. Zdaj je naše. Kaj je naše, ni najbolj zanimivo. Zares fascinantno je, kako je naše. Zakaj je naše. Ko je Slovenija vstopila v EU, je bilo tukaj praznovanje. Takrat se je govorilo, da se je mesto ponovno združilo. Tako kot Berlin po padcu zidu. A da ja? Komunisti so Novo Gorico zgradili na predmestjih stare Gorice. Naredili pa so neverjetno stvar. Ustvarili so dve mesti in naredili vtis, da je tukaj eno mesto, ki je razdeljeno na pol. Šele ko je bilo novo mesto zgrajeno, je celota začela delovati ko razdeljeni Berlin. Berlin je bil eno mesto in so ga razdelili na pol. Tukaj pa so potegnili mejo ob enem mestu in zgradili novo mesto zato, da sta dve mesti začeli delovati kot eno, na pol razdeljeno mesto. Zgodovina se je ponovila kot simpatična farsa. Ampak komu? Gorica je začela nastajati leta 1947, berlinski zid pa je iz leta 1961.

Se spomnite Zupančičeve pesmi Kje ste vi mejniki štirje? Maribor, Celovec, Gorica, Trst. Ko so komunisti začeli graditi Novo Gorico, so leta 1947 na novo postavili mejnik. Gorica je nova, ampak je Gorica. Zakaj smo začeli graditi Gorico? Zato, ker smo Gorico izgubili in smo si naredili še eno. Ne iz muhavosti, ampak iz ekonomske in kulturne nuje. Na sotočju Vipave in Soče, kjer Vipavska dolina prehaja v furlansko nižino, potrebujemo mesto. Mesto v tehničnem pomenu besede, kjer se koncentrirajo javne službe, ki jih ljudje potrebujejo. Mesto na meji. Mesto, ki je meja. Mesto. Šlo je za mesto. Še v tridesetih letih so ljudje, ki so tukaj živeli pod fašizmom, prostor zamejili z mesti. TIGR so začetnice za Trst, Istra, Gorica, Reka. Od štirih črk so tri mesta. V njihovi kulturi je bila prisotna zavest, da ne gre za ozemlje, ampak za mesta. Tudi partizanska pesem poje »Reka, Trst, Gorica«.

Ne pa Koper, Izola, Piran?

Tega ni. To ni bil del našega sveta. To so bila italijanska mesta. Več kot devetdeset odstotkov prebivalcev je bilo Italijanov. Tukaj pa je bilo drugače. Tekla je bitka za podeželje in za mesto. Ključna stvar za razumevanje našega prostora.

Zakaj je to tako zelo pomembno?

Tukaj pridemo do vaših dvajsetih minut zgodovine. Na našem prostoru se bijeta dve popolnoma nasprotni paradigmi. Sredozemska in kontinentalna. Vprašanje je, ali ozemlje pripade mestu ali mesto pripada ozemlju. Na Mediteranu si kot meščan najprej pripadnik mesta. Podeželje pripada mestu. Od starih grških mest naprej je tako. Mesto definira teritorij. To je mediteranski princip, ki ga mi poznamo kot italijanski princip. V notranjosti celine mesto pripada teritoriju. Teritorij določa mesto. V Sredozemlju tega ni.

Kje je konflikt?

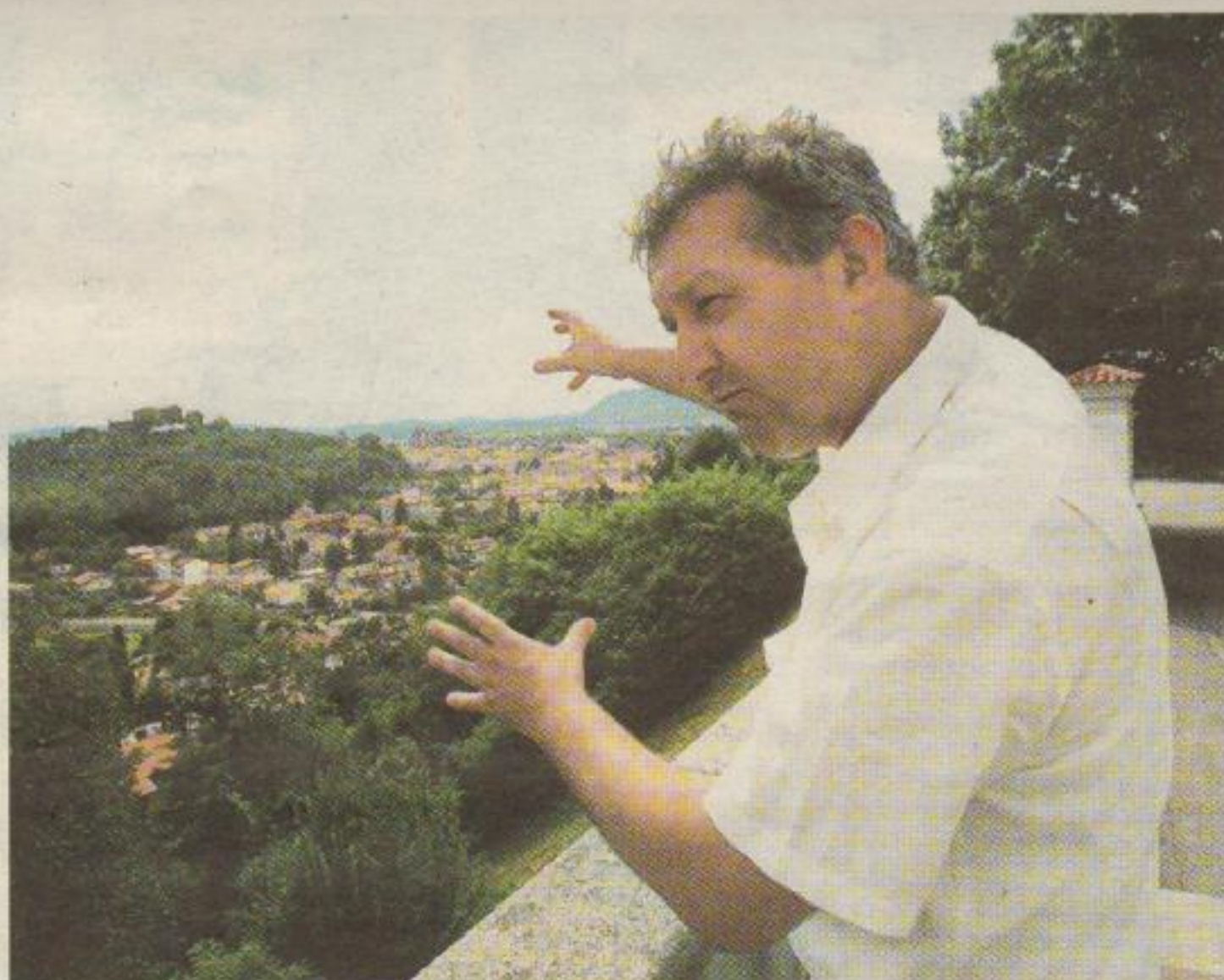
Pred nami je eno najmlajših mest v Evropi. Nastalo je kot posledica mirovnih pogajanj po drugi svetovni vojni. Že nastanek novega mesta ima za seboj veliko zgodovino velike vojne. Je njen rezultat. Zgodba pa je starejša. V nekdanjem judovskem getu v Gorici ima za palačo Attems svojo ulico jezikoslovec judovskega rodu Graziadio Isaia Ascoli. Živel je sredi devetnajstega stoletja, ko so se Slovenci in Italijani prepirali za mesto.

»Saj imate Slovenci pravico do svojega mesta,« je rekel. »Gorica pa ni vaša. Poiščite si kak drug kraj, ki bo vaše glavno deželno mesto.«

Izjava je bila preroška.

Ko so leta 1947 zgradili novo mesto, Novo Gorico, ga niso zgradili v Ajdovščini ali na Tolminskem, ampak tik ob meji. Naši predniki v devetnajstem stoletju so se prepirali, komu Gorica pripada, Slovincem ali Italijanom. Slovenci so trdili, da mesto stoji na teritoriju historične dežele Goriške. Dve tretjini prebivalstva je bilo Slovencev, tretjina pa Italijanov, Furlanov, Nemcev in Judov. Sklenili so, da mesto pripada deželi in je torej slovensko. Italijani so rekli ne. V mestu smo mi večina, dežela pa pripada mestu. Večinsko prebivalstvo v mestu je bilo res italijansko. Slovenci so vedno bili manjšina. Okoli tega so se kregali do leta 1947. Zato so komunisti leta 1947 začeli graditi mesto. Razumeli so, da če izgubimo mesto, tudi dežela ni več naša. Sprejeli so mediteranski princip. V tem so bili moderni. Mesto je območje stikov, novih idej, sprememb. Podeželje je statično in konservativno. Problem pripadnosti mestu je eden ključnih motivov za razumevanje prostora.

Je te zgodbe zdaj konec?

Kje neki! Italijanski fašisti in desnica nam nikoli niso priznali pravice do mesta. Naše je podeželje. Zdašnji desni krogi, ki so se nekoliko civilizirali, Slovincem v Italiji priznavajo pravico do osnovne šole. Vendar samo na podeželju. V mestu pa ne. V Gorici slovenščina ne sme biti v javni rabi. Priznavajo nam pravico do podeželja. Pri zaščitnem zakonu je bila glavna bitka za vidno slovenščino. V mestu je ne sme biti. Na deželi da, v mestu ne. Mesto je glava. Tisti, ki ima mesto, obvlada prostor.

Obe mesti sta nastali na stičišču slovanske in latinske kulture.

Točno. Dolgo časa pod germansko dominacijo.

V Križu, za Trstom so se Slovani srečali z Mediteranom.

Do Tržiča.

To je stik dveh velikih svetov. Eden se začne za Uralom, drugi se konča pri Atlantiku.

V resnici gre čez, v Latinsko Ameriko do Pacifika. Prav tukaj se srečajo Slovani in latinci. Smo na robu dveh velikih tektonskih plošč. Takoj ko se ena plošča prehitro premakne, pride do strašnega trenja. Med njima nastane drobir, ki se meša med seboj. Dokler ga pustiš pri miru, je popolnoma pohleven. Če ga hočeš na silo nazaj prilepiti na eno ploščo, imaš hude težave, ker pripada obema. Obstajajo kulturne plošče in in jezikovne plošče. Biti Goričan pomeni, da vsaj pasivno obvladaš še en sosedov jezik. Sosedov jezik ni tuji jezik. Slovenščina je moj materni jezik. Italijanščina, furlanščina in nemščina so moji sosedovi jeziki. Španščina je tuji jezik. Samo s kulturo ne boš razumel pomena tega prostora. Prek jezika se pretakajo vplivi. Če ne znaš slovenščine, boš kot italijanski zgodovinar težko pisal zgodovino tega prostora samo s pomočjo prevajalca. Obratno je prav tako res. Živeti na tem prostoru pomeni srečevati se. To, kar loči obe Gorici od drugih mest na Slovenskem, je dnevno srečevanje s sosedi na ulici. V obeh mestih. Naš muzej se ukvarja s tem. Nova Gorica ni mesto ob meji. Nova Gorica je meja. Naša predstava o meji je črta. Tako je na deželi. V mestu pa ni črte. Mesto samo je meja. Mi vemo, kaj je naše, oni vejo, kaj je njihovo. Strahu je malo. Strah rodi napačne reakcije. Če bo politika dovolj spretna in modra, bomo živeli v miru s sosedi. Živimo na območju, kjer so se vedno stikale države.

Mislite na staro Gorico?

Na Gorico, na del mesta, ki je po pariški pogodbi pripadlo Italiji.

To razumete kot del svoje zgodovine?

Seveda. Me vprašujete, kaj je moje in kaj ni? Z veseljem vam povem. Mesto Gorica ima izpričanih tisoč let zgodovine. Noben evropski imperij se s tem ne more pohvaliti. Mesta pa lahko. Jaz sem del tega ozemlja. Nisem jaz kriv, če so čez moj življenjski prostor postavili mejo in me ovirali pri mojem premikanju. Z duhovno kulturo, ki so mi jo privzgojili starši, je to del mojega mesta. To je skupni duhovni prostor. Peripetije zadnjih sto let so to zapletle. Vendar ne morem reči, da tisto ni moje. Moji predniki so plačevali davke, da se je zgradila Gorica. To je del moje zgodovine. Ta zgodovina se je dogajala v času, ko tukaj ni bilo meje. Drugi čas pa je

Ne samo, da Nova Gorica nima katedrale. Nima cerkve. Nima zavetnika. Ni ga svetnika, ki bi ščitil naše mesto. Še bolj zabavno je. Mesto so zgradili komunisti, kot svetilnik, skozi katerega naj bi Titov socializem sijal na drugo stran.

od meje naprej, po letu 1947, ko se začne graditi Nova Gorica.

Na Kostanjevici pa so nam pustili Bourbone.

Ko so francoske kralje izgnali iz Francije, so se ustalili v Gorici. Kralj je kmalu umrl za kolero. Živel je na Cingrofu, kjer je imel posest grof Coronini. Skozi okno je gledal na Kostanjevico in si je želel biti tam pokopan. Vsa družina mu je sledila. Zadnji Bourboni so zdaj pokopani v Novi Gorici. V času Jugoslavije so imeli francoski rojalisti željo prenesti sarkofage v Pariz. Imeli so dobre zveze v Beogradu in skoraj jim je uspelo. Tukaj smo se uprli in zdaj je bolj ali manj mir.

Z okna grobnice pa se odpira pogleda na mavrsko vilo Antona Laščaka.

Laščak je bil arhitekt iz Gorice. Starši so bili iz Ročinja v Soški dolini. Vendar se je najprej pofurlanil in potem italijaniziral. Laščak je bil iredentist. Hodil je v nemške in italijanske šole in šolski sistem ga je popolnoma italijaniziral. Kulturno okolje ga je zmlelo, pripadel je drugemu jezikovnemu in političnemu okolju. Postal je zelo uspešen arhitekt v Egiptu, kjer je gradil vile v historičnih stilih in tudi vladarjevo palačo. V Rafutu, na Pristavi, si je postavil prelepo vilo s stolpom v neoislamski slogu. Okoli vile je botanični vrt. To je morda najlepša točka na našem prostoru, ki pa je popolnoma zanemarjena in popolnoma neprimerno predstavljena. Park je fantastičen. Rafut ima izjemno mi-

kroklimo. Tam uspevajo zelo redke tropske rastline. Mikroklima gre na metre. Te rastline v Novi Gorici, na drugi strani griča, ne bi nikoli uspevale. V Solkanu sta še vila Bartolomei in vila Lenassi. Vila Bartolomei zdaj pripada muzeju. Pravijo ji villa triste, ker je bil tam sedež prve policije po vojni. Tudi v vili Lenassi je bila policija.

Kaj od naše zgodovine je ostalo pri njih? Je Gorica slovensko mesto?

Je tudi slovensko. Razmerje v mestu je vedno bilo v korist romansko govorečih prebivalcev. Kaj je slovensko, se najbolj manifestira skozi besedo. Spomin zelo hitro zbledi. Po prvi vojni se je začela Gorica italijanizirati. Iz uradne rabe sta bili izgnani slovenščina in nemščina. Nekaj tisoč Nemcev se je odselilo. So šli in poniknili. Goriško plemstvo, ki je bilo avstrijakantsko, je pod Italijo izgubilo veljavo. Potisnjeni so bili na stranski tir. Pa vendar na današnji Piazza Vittoria piše, da je bil nekoč Piazza grande in Travniki. Severni predel je Borgo Carinzia. Borgo Livada je tudi spomin. Nekako se revitalizira spomin, da so tam živeli Slovenci.

Ob vhodu v muzej ste postavili razstavo o aleksandrinkah. V čigavo zgodovino sodijo? Aleksandrinke so ena bolj zapacanih zgodb s tega prostora. Odšle so v svet služiti denar, ko so se vrnile, so bile zaničevane.

Razstavo je postavila kolegica Inga Brezigar - Miklavčič. Aleksandrinke so izjemna zgodba. Z razumevanjem te zgodbe lahko razumeš tudi današnji svet migracij. Pri nas danes poznamo migrantke, ki prihajajo k nam iz drugih okolij. Naše stare mame so bile na istem. Hodile so v drug svet. Ni čisto res, da so jih tukaj obsojali. Pod udarom so bile tiste, ki so pustile dojenčke in šle v Egipt za dojitelj h gospodi, ki je hotela imeti belo služinčad. V glavnem k judovskim in grškim družinam, pa tudi k francoskim in angleškim. Mi jim pravimo aleksandrinke, v Aleksandriji pa so jim rekli Goričanke, les Gorizienes. Največ jih je prišlo iz Goriške. Opravljale so različne poklice od guvernant do kuharic. Izkušstvo dojitelj je bilo travmatično. Ni pa bilo samo slovensko. V Egipt so hodile tudi iz pokrajine Vittorio Veneto. Bilo jih je nekaj tisoč. Začele so že v devetnajstem stoletju. Po prvi vojni se je stopnjevalo, ker so potrebovali denar za obnovo hiš. V fašizmu so kmetije propadale, edini vir denarja je bila emigracija.

To je bilo povsem običajno ekonomsko migriranje delovne sile?

Moja nona je bila letnik 1902. Morala bi iti v Egipt takoj po prvi vojni. Karto je že imela kupljeno, potem pa si je dobila fanta in ni hotela več iti. Odšla